

LANDSCHAP EN ERFGOED IN DE WERKPRAKTIJK: 3 WERKTERREINEN

De belangrijkste aanknopingspunten om landschap en erfgoed mee te nemen in de waterschapspraktijk liggen bij concrete uitvoeringsprojecten. Door ook bij regionale samenwerking en binnen de eigen organisatie actief te werken aan landschap en erfgoed, kan de effectiviteit vergroot worden.

UITVOERINGSPROJECTEN | PROJECTTEAM

INITIATIEFFASE EN PROJECTDEFINITIE

- 1 Benut meekoppelkansen voor landschap en erfgoed en zoek partners
- 2 Zet landschap en erfgoed expliciet op de projectagenda
- 3 Veranker landschap en erfgoed in het planproces

ONDERZOEK, VISIEVORMING EN ONTWERP

- 4 Neem landschap en erfgoed mee als integraal onderdeel van onderzoek en visievorming
- 5 Maak bewuste en transparante keuzes
- 6 Benut de verbindende kracht van ontwerp

UITWERKING EN REALISATIE

- 7 Stem het inrichtingsplan goed af op de landschappelijke en cultuurhistorische aspecten van het omgevingsplan
- 8 Geef uitvoerders duidelijke instructies over landschap en erfgoed
- 9 Neem landschap en erfgoed op in de beheervisie

BEHEER EN ONDERHOUD

- 10 Maak heldere afspraken met toekomstige beheerder(s) over landschap en erfgoed
- 11 Bekijk de mogelijkheden voor landschaps- en erfgoedbeheer door agrariërs en bewoners
- 12 Neem landschap en erfgoed expliciet op in monitoring en evaluatie

VISIEVORMING EN SAMENWERKING OP REGIONAAL EN PROVINCIAAL NIVEAU | GEBIEDSMANAGERS EN BELEIDSMAKERS

- 1 Benut de verbindende kracht van landschap en erfgoed bij gebiedsprojecten en beleidsvorming
- 2 Zorg voor aansprekende landschappelijke en cultuurhistorische kennis op regionaal of stroomgebiedsniveau
- 3 Maak ruimtelijke keuzes op stroomgebiedsniveau en zorg voor doorvertaling van landschappelijke en erfgoedwaarden naar deelgebiedsniveau
- 4 Benut de interesse voor landschap en erfgoed van nieuwe (burger)initiatieven

ONDERSTEUNING VANUIT DE EIGEN ORGANISATIE | BESTUUR EN MANAGEMENT

- 1 Geef als waterschap het goede voorbeeld; actualiseer of formuleer eigen beleid over landschap en erfgoed
- 2 Investeer in expertise-ontwikkeling, kennisuitwisseling en opdrachtgeverschap
- 3 Investeer in landschappelijke en historische kennis en maak deze breed toegankelijk
- 4 Werk als beekwaterschappen samen op het gebied van kennis, beleid en werkpactijk

LANDSCHAP EN ERFGOED IN HET ONTWERP: 11 GOUDEN REGELS

Elf concrete aandachtspunten om landschap en erfgoed op een ontwikkelingsgerichte manier in te zetten bij ruimtelijke wateropgaven.

- Bekijk het beekdal als een doorgaande structuurdrager van het landschap
- Zoek de oude beekdalranden op en maak contrasten met de omgeving weer zichtbaar
- Herken de specifiek historisch-landschappelijke eigenheid van beek en beekdal en sluit hier in de inrichting op aan
- Respecteer en behoud het bodemarchief en het topografisch archief, als bron van informatie over natuurlijke en historische beken
- Beschouw het beekdal over het hele stroomgebied en maak ruimtelijke keuzes
- Benut en respecteer de verschillende tijdsdieptes van beeklandschappen
- Herken en maak gebruik van de historisch-ecologische waarden
- Beschouw gebouwd erfgoed in zijn landschappelijke context
- Respecteer en benut de ruimtelijke kwaliteit van beken in de stedelijke en bebouwde omgeving
- Maak historische beekdallandschappen zichtbaar, beleefbaar en recreëerbaar
- Besef dat beekherstel van invloed is op het landschap buiten het projectgebied

10 REDENEN OM LANDSCHAP EN ERFGOED TE BENUTTEN IN WATERPROJECTEN

Veel beeklandschappen gaan de komende twintig jaar op de schop. Dat biedt kansen voor landschap en erfgoed als inspiratiebron, kwaliteitsimpuls en verbinder.

Tien goede redenen om landschap en erfgoed mee te nemen bij waterprojecten:

- 1 Landschap en erfgoed versterken de kwaliteit en eigenheid van waterprojecten
- 2 Landschappelijk erfgoed biedt inspiratie en aanknopingspunten; voor actuele wateropgaven
- 3 Aantrekkelijk landschap en streekidentiteit zijn economische factoren van betekenis
- 4 Kennis van landschap en erfgoed helpt om het functioneren van beeksystemen beter te begrijpen
- 5 Ecologische waarden hangen vaak samen met historisch grondgebruik en waterbeheer
- 6 Het meenemen van erfgoed vergroot draagvlak en maakt burgerparticipatie gemakkelijk
- 7 Het verhaal van een beek vergroot het waterbewustzijn en is inspiratie voor (jeugd) educatie
- 8 Landschap en erfgoed kunnen een strategische bondgenoot zijn bij ruimtelijke wateropgaven
- 9 Beeklandschappen kunnen de verbinding zijn tussen stad en platteland
- 10 De omgevingswet stelt landschap centraal, zet in op burgerparticipatie en vraagt om zorgplicht en zorgvuldigheid

COLOFON

Deze brochure is een samenvatting van het Handboek beken en erfgoed.

© RCE & STOWA, Amersfoort, december 2018

Bleumink, H. & J. Neefjes. 2018. Handboek beken en erfgoed. Beeklandschappen met karakter. Bureau Overland, in opdracht van Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. **Publicatienummer 2018-45**

Het rapport is te vinden op stowa.nl, onder Publicaties.

stowa

HANDBOEK BEKEN EN ERFGOED

➤ BEEKLANDSCHAPPEN MET KARAKTER

Het
Handboek
in een
notendop

2018
45

LANDSCHAP EN ERFGOED OP DE WATERAGENDA

Sporen van de eeuwenlange wisselwerking tussen natuurlijke processen en menselijk gebruik zijn nog overal zichtbaar. Deze kunnen gebruikt worden als inspiratiebron voor effectieve en creatieve oplossingen in beekherstelprojecten. Voor de STOWA - het kennisinstituut van de waterschappen - en de RCE - de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed - was dat een goede reden om een samenwerking aan te gaan.

Het eerste resultaat van deze samenwerking is het Handboek Beken en Erfgoed - Beeklandschappen met Karakter. In nauwe samenwerking tussen erfgoed-specialisten en medewerkers van waterschappen is een praktische handreiking en een fraai naslagwerk tot stand gekomen. Het handboek geeft per projectfase aan hoe erfgoed meegenomen kan worden in waterprojecten, en deze kan verrijken en ondersteunen. Ook bevat het handboek concrete handreikingen voor onderzoek en ontwerp.

Naast praktische tips geeft het handboek voor het eerst een overzicht van het landschappelijk erfgoed van beekdalen. Tot nu toe ontbrak zo'n overzicht. U kunt het handboek bestellen bij de STOWA, of downloaden van www.stowa.nl

Met dit handboek als lesboek heeft de Erfgoed Academie een cursus ontwikkeld, speciaal voor waterbeheerders en projectleiders. Kijk voor meer informatie op www.erfgoedacademie.nl

Ook zijn er startsubsidies beschikbaar voor waterschappen die historische en landschappelijke kennis willen ontwikkelen en inzetten bij concrete wateropgaven. Bijvoorbeeld voor de organisatie van een beekwerkplaats. De komende jaren zal deze samenwerking intensiveren.

Meer informatie bij
STOWA stowa@stowa.nl
of RCE infodesk@cultureelerfgoed.nl

ERFGOED IN BEEKDALEN: EEN CHRONOLOGISCH OVERZICHT

Deze tijdlijn geeft globaal de voornaamste landschapsvormende processen in beken en beekdalen weer, met (cursief) hun landschappelijke weerslag. Het accent ligt op de historische tijd, maar de tijdskolk begint in de prehistorie, omstreeks 5000 v. Chr., toen de mens door agrarische activiteit meer invloed op de beek en het landschap kreeg. Deel C van het handboek gaat uitgebreid in op historische landschapsontwikkeling in de beekdalen.

Historische periode	Late prehistorie en Romeinse tijd	Middeleeuwen Vroeg	Middeleeuwen Laet	Nieuwe tijd	Moderne tijd											
Funcatiegroep \ Tijd	-5000	0	450	700	1050	1250	1500	1650	1750	1800	1850	1900	1945	1965	1980	2020
Prehistorisch en Romeins landgebruik	Begravingen, offergiften, oversteekplaatsen, agrarisch gebruik <i>Grafheuvels in landschappelijke relatie tot beekdalen</i> <i>Archeologische resten, waaronder graven en offergiften</i>															
Agrarisch gebruik en visserij	Ontginning en ontbossing buiten beekdalen <i>Grotere en diepere kwelstromen, effecten op debiet en mate van meandering</i> Verdere ontginning en ontwatering vochtige dekzandgebieden, broeken en hoogvenen <i>Nieuwe beeklopen door verlengen beken, verbinden dekzandlaagten, aantakken ontwateringsstelsels</i> Verdergaande ontbossing, heide en stuifzanden buiten beekdalen <i>Veranderingen in debieten en sedimentslast, vaak meer meandering, verandering in insnijding</i> Ontginning en ontwatering beekdalen <i>Beekdallandschap met patronen van sloten, houtwallen, singels, perceelsgewijze broekbossen</i> <i>Beek krijgt duidelijkere loop, in beekdal klink en oxidatie veen, daling maaveld</i> Visserij (voor zover aanpassingen in het landschap) <i>Visvijvers in beekdalen, kleine vaak nog onopgemerkte elementen</i> Grootschalige ontginning van heidevelden en moerassen <i>Grotere piekafvoeren in beken, meer winter- en zomeroverstromingen, insnijding in beken</i> Aanpak wateroverlast door beken, normalisaties <i>Rechtgetrokken beken, kaden langs beken, nieuwe lopen, buiten werking stellen watermolens, verdragging beekdalen en omgeving</i> Ruilverkaveling, intensivering landbouw <i>Verdwijnen landschappelijk onderscheid beekdalen en omgeving, bouwen in beekdalen</i>															
Weidebevoeling	Van nature optredende winteroverstromingen plaatselijk extra gestimuleerd door weidebevoeling <i>Deel sloten, (opgeleide) beeklopen en wallen in beekdalen kan hebben gedient voor weidebevoeling, regelwerken voor weidebevoeding</i> Experimenten met moderne weidebevoeling <i>Planmatige systemen, aan en afvoersloten, ruggen</i>															
Transport	Wegtransport aangepast aan beekdalen <i>(Restanten van) voorden, bruggen, uitwaaiierende karrensporen en wegen bij oversteekplaats, wegen langs beekdalen, stille beekdalen tussen bruggen of voorden</i> Beken als transportaders voor de steden <i>Verlegde beeklopen, gestuwde beken, kades, stuwen, schutsluizen, schippersherbergen, varend erfgoed</i>															
Waterkracht, industrie en stedelijke functies	Bouw watermolens, beekverleggingen naar watermolens <i>Vernatting beekdalen en vergroting beekdalbod, sedimentatie; onlogisch verloop van beken, onthoofde beekstelsels</i> Industriële toepassing van watermolens <i>Beeksystemen met opgeleide beken, sprengen, wijers, meerdere molens</i> IJermolens en ijzergieterijen <i>Perceelsgewijze vergravingen naar ijzeroer in beekdalen, gebouwen van ijzergieterijen bij bevaarbare beken</i> Beekwater als proceswater en afvaldump <i>Industrie langs beken, verlegde beken als waterversing voor steden</i> Grootschalige overkluizing beken in steden vanwege stankoverlast <i>Onzichtbare beken, soms met verfraaiingen bij overkluizing</i> Groene vingers in uitbreidende steden <i>Aantrekkelijke stadsparken en groene langten in steden</i>															
Defensie, kastelen en buitenplaatsen	Kastelen en kasteelgrachten in relatie tot beekwater <i>Kastelen of restanten in of op rand van beekdal, relatie watermolens en kastelen, aanvoerbeken naar kasteelgrachten</i> Verfraaiing buitenplaatsen en landgoederen <i>Esthetisch water, vijvers en omgrachtingen, vormgegeven beken en cascades</i> Gericht gebruik inundaties en waterinities <i>Restanten van inundatiegebieden, schansen, kaden, aardwerken, sluisen en aan- en afvoerlopen in landschappelijke relatie met de beek</i>															
Recreatie	Recreatie, geplande zwemgelegenheden <i>Zwemvoorzieningen, badhokjes bij beek, zwembaden in beekdal, fietspaden, kanoroutes door beekdallandschap</i>															
Natuur	Natuurbescherming <i>Beken en beekdalnatuur blijft behouden op landgoederen en later in aangewezen natuurgebieden</i>															
	Natuurontwikkeling op vml. landbouwgrond, beekherstel <i>Nieuwe natuur, procesnatuur, herstelde beken, nieuwe meandering</i>															